

KS. JERZY SZYMOŁON

POSTAWY PROSPOŁECZNE A RELIGIJNOŚĆ

Przedmiotem niniejszego artykułu jest problematyka powiązań zachowań prospołecznych z religijnością. Argumenty przemawiające za istnieniem takich związków można znaleźć zarówno w teoriach psychologii społecznej, jak i psychologii religii. Pierwsze upatrują najczęściej genezę zachowań prospołecznych w przyjmowanym systemie wartości (por. Śliwak, 1994a), drugie natomiast – w społecznym wymiarze religijności i jej funkcji w życiu człowieka (por. Allport, 1963, s. 300; Prężyna, 1977; 1981; Szymołon; 1999a, s. 175-176).

Problematyka ta ma już swoją historię (por. Śliwak, 1989). O jej popularności może świadczyć bogate zaplecze teoretyczne, poparte wynikami licznych badań empirycznych. Niestety wynikom tym brakuje najczęściej spójności. Część z nich potwierdza tezę, że religijność pozytywnie wpływa na gotowość do zachowań prospołecznych (m.in. Jaworski, 1989; Prężyna, 1981; Śliwak, 1993a; 1993b), część natomiast tezie tej wyraźnie przeczy (m.in. Batson, 1976). Za niekwestionowane osiągnięcie można jednak uznać wzrost świadomości badaczy, że konieczne jest uwzględnianie zarówno wielowymiarowości religijności, jak i bogactwa przejawów zachowań prospołecznych. Sprawdzianem użyteczności takich poszerzonych procedur badawczych mogą być wyniki uzyskane przez Śliwaka (1993a). Potwierdzają one zasadność uwzględniania płci jako zmiennej pośredniczącej oraz wskazują, że różne typy altruizmu mogą się wiązać z różnymi typami relacji do Boga.

Z uwagi na to, że badane zjawisko jest znacznie bogatsze od aspektu, który bywa przedmiotem analiz, końcowe rozstrzygnięcia mają zwykle charakter parcjalny. Ten stan rzeczy uczy wyciągania ostrożnych wniosków, ale jednocześnie otwiera pole do prowadzenia nowych badań. Zachęcił on autora

niniejszego opracowania do podjęcia własnych poszukiwań. Zmierzać one będą do testowania hipotezy zakładającej związek zachowań prospołecznych z religijnością personalną oraz poziomem lęków i fascynacji wobec Boga.

I. CHARAKTERYSTYKA ZMIENNYCH

Z uwagi na to, że obie omawiane zmienne są obszernie opisane w literaturze, podjęte w niniejszym artykule ich opracowanie będzie miało charakter szkicowy. Zainteresowanego lekturą czytelnika kierujemy do materiału źródłowego.

1. *Zachowania prospołeczne*

Zachowania prospołeczne zwykle się określać jako działania dobrowolne i bezinteresowne, podejmowane w celu przyniesienia dobra i korzyści innym osobom pozostającym w potrzebie. Stanowią one cel sam w sobie lub podejmowane są jako akt restytucji (Śliwak, 1998, s. 39). Istotne jest w nich to, że nie towarzyszy im oczekiwanie nagród zewnętrznych (por. Macaulay, Berkowitz, 1970, s. 3). Zachowania prospołeczne często są traktowane jako kategoria szersza niż zachowania altruistyczne (por. Reykowski, 1975, s. 806). Do zachowań altruistycznych nie włącza się zwykle prób odwzajemnienia się za doznane dobro czy zadośćuczynienia za wyrządzoną innym szkodę.

Nie ma zgody wśród psychologów, czy zachowania dopuszczające oczekiwanie nagrody wewnętrznej można uznać za prospołeczne (Śliwak, 1993a, s. 54). Bandura (1977) i Rosenhan (1972) próbują wręcz istnieniem wewnętrznych nagród wyjaśnić podstawowe motywy tych zachowań. Zdaniem Karyłowskiego (1982a, s. 27), problem ten da się rozwiązać poprzez przyjęcie dwu różnych mechanizmów motywacji prospołecznej: endocentrycznego i egzocentrycznego. Zachowania egzocentryczne mają miejsce wówczas, gdy podmiot jest motywowany do działania chęcią poprawy sytuacji człowieka znajdującego się w potrzebie lub niedopuszczenia do jej pogorszenia. Źródłem działań endocentrycznych jest utrzymanie lub podwyższenie dobrego mniemania o sobie. Podejmuje się takie działania dlatego, że mogą one dostarczyć satysfakcji i zadowolenia z siebie.

W niniejszym artykule określenie „zachowanie prospołeczne” używane jest zamiennie z określeniem „altruizm” i dopuszcza się w nim obydwie wspo-

mniane mechanizmy motywacji. Ponadto przyjmuje się za Śliwakiem (2001), że zachowania prospołeczne są powiązane ze strukturą osobowości człowieka.

2. *Religijność personalna*

Osobowy charakter przedmiotu religijnego sprawia, że dojrzała relacja religijna może mieć charakter personalny. Człowiek jako podmiot takiej relacji angażuje całe swoje „ja” w bezpośrednie spotkanie „Ty” Boga. Czuje się on w swoich aktach wolny i twórczy, świadomy celu i własnej godności. Personalne odniesienie do Boga jest centralną, trwałą i ustabilizowaną wartością (por. Jaworski, 1989, s. 159-160).

Brak osobowego odniesienia do Boga tworzy relację apersonalną. Bóg jest wtedy traktowany na sposób rzeczy, instrumentu zaspokajającego egotyczne potrzeby człowieka. Kontakt z Bogiem podporządkowany jest wtedy innym celom. Brak poczucia odpowiedzialności za stan tej relacji uwalnia człowieka od twórczego jej pogłębiania. Religia i Bóg stają się wtedy wartościami peryferyjnymi, odizolowanymi od innych sfer życia (Jaworski, 1998, s. 80).

Relacja personalna jest allocentryczna, zaś relacja apersonalna jest egocentryczna. Allocentryzm teoretycznie powinien się przekładać na wyższą gotowość do zachowań prospołecznych (por. Jaworski, 1989, s. 66).

3. *Lęk i fascynacja wobec Boga*

Idea lęku i fascynacji została opracowana przez R. Otto (1993). Akcentował on, że przeżywaniu Sacrum towarzyszy rodzaj swoistej ambiwalencji, będącej wynikiem jednoczesnej obecności lęku i oczarowania. Którykolwiek z tych czynników, wzięty oddzielnie, grozi niebezpieczną skrajnością i dlatego muszą się one wzajemnie dopełniać. Gdy się uda je harmonijnie złączyć, to lęk ulega złagodzeniu, a fascynacja nie przeradza się w zbytne spoufalenie (por. Grabowski, 1983, s. 43). Wtedy człowiek kocha swój lęk i jest nim zafascynowany.

Odwołując się do teologicznej idei bojaźni i psychologii racjonalnej św. Tomasza (1939), autor artykułu zbudował dwa jakościowo różne modele lęku wobec Boga. Pierwszy rodzaj lęku (lęk niewolniczy) nie ma charakteru religijnego i rodzi się z miłości do siebie, drugi zaś (lęk synowski) jest religijny i stanowi owoc miłości Boga. Człowiek przeżywający lęk niewolniczy jest

sam dla siebie najwyższą wartością. Ten lęk tylko dlatego odrywa człowieka od zła, że dostrzega on groźbę kary. W lęku synowskim nie chodzi o karę, lecz o winę. Człowiek doświadczający tego lęku zwraca się do Boga jak do Ojca i w sposób wolny uznaje swoją od Niego zależność.

Wyniki badań empirycznych pozwalają wnosić, że lęk niewolniczy przynależy wprawdzie do zakresu religijności, ale w jego strukturze zajmuje pozycję zewnętrzną. Przeżycie religijne może więc stanowić tylko okazję do jego wyzwolenia, ale on sam tkwi w osobowości człowieka (por. Szymołon, 1999a, s. 174). Towarzyszy mu koncentracja na sobie, na własnych potrzebach i deficytach. Jest to więc rodzaj postawy obronnej i przykład instrumentalnego traktowania Boga.

Lęk synowski jawi się jako lęk *stricte* religijny. Koreluje on dodatnio z intensywną i centralnie zorientowaną religijnością. Lęk ten rodzi się na skutek jakości percypowanego przedmiotu religijnego i można go spotkać tylko u ludzi z wysoką integracją osobowości. Jest on formą czci okazywanej akceptowanemu autorytetowi, będącemu osobowym obiektem miłości (por. Szymołon, 1999a, s. 175-176).

Trzecim analizowanym wymiarem przeżycia religijnego jest fascynacja. Rozumiemy ją głównie jako: „[...] stan wzniosłości, wywołany poszerzeniem przestrzeni świadomości, któremu towarzyszy afektywne poczucie mocy oraz znaczne podniesienie poczucia wartości siebie i świata” (Rodin, 1992, s. 207). Fascynacja jest typowym elementem uczucia miłości, przeżyć ekstatycznych, mistycznych i artystycznych. Jej podłoża można upatrywać w reakcji na pojawienie się specyficznego bodźca bądź też w samej specyfice osobowości. Ustalono, że zwiększona wrażliwość człowieka sprzyja przeżywaniu fascynacji; przykładem mogą być artyści, ludzie pochłonięci ideą, oddani służbie społecznej czy silnie przeżywający swoją wiarę.

II. PRÓBKA I METODY

Badaniami objęta została grupa 100 studentów trzeciego i czwartego roku Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Kobiety i mężczyźni stanowili tu równo po 50 osób. W badaniach wykorzystano trzy diagnostyczne narzędzia badawcze: Kwestionariusz Altruizmu (A-N) J. Śliwaka, Skalę Religijności Personalnej (SRP) R. Jaworskiego oraz Skalę Lęku i Fascynacji (SLiF) J. Szymołona.

1. *Kwestionariusz Altruizmu (A-N)*

Kwestionariusz Altruizmu (A-N) Śliwaka (1993a) bada gotowość do zachowań prospołecznych. Składa się on z dwóch części; pierwsza zawiera dziewięć opowiadań, a druga osiem. Ich bohaterowie stają przed koniecznością podjęcia jednej z kilku możliwych decyzji. Są one w różnym stopniu naznaczone postawą altruistyczną. Zadaniem badanych jest przeczytanie opowiadań, a następnie identyfikacja z bohaterem i dokonanie w jego imieniu wyboru. Możliwym wyborom przyporządkowano odpowiednią punktację. Wynik ogólny, przedstawiający nasilenie postawy altruistycznej, jest łączną sumą punktów uzyskanych zgodnie z kluczem w części pierwszej i drugiej. Mieści się on w przedziale od 17 do 110 punktów.

Kwestionariusz A-N jest uznawany za narzędzie diagnostyczne, a więc rzetelne i trafne. Rzetelność sprawdzono metodą retestu, wykonując na grupie 65 osób dwukrotne badania w odstępie 2 tygodni. Współczynnik korelacji dla całej skali wyniósł 0,86, dla części pierwszej – 0,87, a dla – drugiej 0,75. Trafność wewnętrzną kwestionariusza starano się zapewnić poprzez właściwy dobór twierdzeń.

2. *Skala Religijności Personalnej (SRP)*

Skala Religijności Personalnej (SRP) jest skalą typu Likerta. Punktem wyjścia przy jej konstrukcji były filozoficzno-teologiczne teorie religijności personalnej. Jaworski (1989), odwołując się do tych zewnętrznych kryteriów, określił psychologiczne wskaźniki religijności personalnej. Tworzy je 30 twierdzeń o wysokiej mocy dyskryminacyjnej. Rzetelność metody została sprawdzona metodą retestu i wynosi ona dla całej skali 0,86, zaś dla poszczególnych twierdzeń zawiera się w przedziale od 0,69 do 0,85 (r Pearsona).

SRP charakteryzuje się trafnością wewnętrzną. Ten rodzaj trafności zapewniony został poprzez odpowiedni dobór twierdzeń. Dodatkowym sposobem sprawdzenia trafności skali była analiza ładunku czynnikowego zawartego w poszczególnych jej twierdzeniach. Potwierdzono duże wysycenie twierdzeń czynnikiem personalnym.

W trakcie kolejnych prac nad skalą autor, korzystając z pomocy sędziów kompetentnych, wyodrębnił cztery podskale: wiara, moralność, praktyki religijne i *self* religijny (Jaworski, 1998, s. 82). Brak ich psychologicznego opisu uniemożliwia dokonywanie analiz z ich uwzględnieniem.

3. Skala Lęku i Fascynacji (SLiF)

Skala Lęku i Fascynacji Szymołona (1999a, s. 57-58) zawiera 35 twierdzeń, spośród których 15 twierdzeń reprezentuje wymiar Fascynacji, a po 10 twierdzeń odpowiednio wymiar Lęku niewolniczego i wymiar Lęku synowskiego. Miarą intensywności poszczególnych wymiarów są sumy punktów, obliczonych zgodnie z kluczem.

Na podstawie wyników wielu badań sondażowych, przeprowadzonych na etapie konstruowania metody, uznano SLiF za narzędzie trafne i użyteczne do stosowania w badaniach empirycznych.

Jako sposób oceny rzetelności skali obrano metodę powtórnego badania 86-osobowej grupy osób. Za wystarczający odstęp czasu przyjęto okres trzech tygodni. Współczynnik korelacji *rtt* dla całej skali wyniósł 0,79, a dla poszczególnych twierdzeń mieścił się w przedziale od 0,70 do 0,91.

Ponieważ SLiF bada trzy odrębne wymiary, sprawdzono wewnętrzną spójność twierdzeń w ramach poszczególnych wymiarów i pomiędzy nimi. Poziomą homogeniczności twierdzeń określono za pomocą wskaźnika MSA. Otrzymane wyniki potwierdzają wysoką spójność wewnętrzną twierdzeń tylko w ramach poszczególnych wymiarów.

II. ANALIZA WYNIKÓW

Do analizy zebranego materiału empirycznego wykorzystano odpowiednie metody statystyczne. Obliczono najpierw dla wszystkich analizowanych wymiarów wyniki średnie (*M*) i odchylenia standardowe (*SD*). Następnie, aby odpowiedzieć na zasadnicze pytanie zawarte w problemie artykułu, odwołano się do procedury korelacyjnej. Wskaźnikiem siły badanych powiązań są wartości współczynnika *r* Pearsona i odpowiadające im poziomy ufności. W celu określenia, ile procent zmienności altruizmu tłumaczą poszczególne wymiary religijności, wykorzystano metodę regresji wielokrotnej.

1. Wyniki średnie i odchylenia standardowe

Badani uzyskali w kwestionariuszu A-N wynik średni wyższy od średniej teoretycznej (72,8 w stosunku do 63,5). Rozkład empiryczny jest więc skośnonujemny. Uwzględniając dodatkowo wartość odchylenia standardowego

($SD = 12,9$), można powiedzieć, że badaną grupę charakteryzuje wyższa niż przeciętna gotowość do zachowań prospołecznych, ale jednocześnie respondenci są w zakresie tej cechy dość zróżnicowani.

Średni wynik w Skali Religijności Personalnej okazał się również wyższy od średniej teoretycznej (151,4 w stosunku do 120,0). Skośnoudjemny rozkład empiryczny można po części tłumaczyć religijną specyfiką uczelni, której studenci brali udział w badaniach. Nie stanowią oni jednak grupy jednorodnej, o czym świadczy wysoka wartość odchylenia standardowego ($SD = 32,1$).

Dane odnoszące się do wyników uzyskanych w Skali Lęku i Fascynacji prezentuje tabela 1. Wynika z nich, że tylko średni wynik w lęku niewolniczym jest niższy od średniej teoretycznej (35,1 w stosunku do 40,0). Rozkład empiryczny wyników uzyskanych w tej podskali jest więc skośnododatni. Z kolei rozkłady empiryczne wyników w lęku synowskim i fascynacji są skośnoudjemne. Przypomnijmy, że lęk synowski i fascynacja współtworzą wewnętrznie spójny wzorec dojrzałych przeżyć religijnych (por. Szymoń, 1999, s. 172). Dodajmy także, że we wszystkich wymiarach odnotowano dużą dyspersję wyników.

Tab. 1. Wartości średnie (M) i odchylenie standardowe (SD) uzyskane przez badanych w Skali Lęku i Fascynacji ($n = 100$)

Lęk niewolniczy		Lęk synowski		Fascynacja	
M	SD	M	SD	M	SD
35,1	10,2	54,1	8,3	74,6	12,6

2. Rezultaty procedury korelacyjnej

Za wskaźnik istnienia powiązań w obszarze analizowanych zmiennych przyjęto wartość współczynnika korelacji r Pearsona. Tabela 2 prezentuje rezultaty przeprowadzonej procedury korelacyjnej.

Z powyższego zestawienia wynika, że relatywnie najsilniejszy związek wyników w Kwestionariuszu Altruizmu odnotowano z wynikami Skali Religijności Personalnej ($p < 0,0005$). Drugie pod względem siły powiązanie ujawniło się pomiędzy wynikami kwestionariusza A-N i wynikami w podskali lęku synowskiego SLiF ($p < 0,001$). Słaby, chociaż statystycznie istotny związek

wystąpił także pomiędzy altruizmem i fascynacją ($p < 0,03$). Tylko lęk niewolniczy koreluje ujemnie z altruizmem, ale zależność ta nie jest statystycznie istotna ($p < 0,07$).

Tab. 2. Wartości współczynnika korelacji (r Pearsona) i odpowiadające mu przedziały ufności ($p <$) uzyskane przy porównaniu wyników A-N z wynikami w SRP i SLiF ($n = 100$)

Wymiary religijności	Altruizm
SRP	$r = 0,47; p < 0,0005$
Lęk niewolniczy	$r = -0,16; p < 0,07$
Lęk synowski	$r = 0,41; p < 0,001$
Fascynacja	$r = 0,22; p < 0,03$

W celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu uwzględniane wymiary religijności mogą wyjaśniać zmienność wyników w Kwestionariuszu Altruizmu, zastosowano procedurę regresji wielokrotnej. W modelu korelacyjno-regresyjnym rezultaty w kwestionariuszu A-N zdefiniowano jako zmienną zależną, a wyniki w SRP i SLiF – jako wiązkę zmiennych niezależnych. Wyniki regresji wielokrotnej przedstawione zostały w tabeli 3.

Tab. 3. Regresja wielokrotna wyniku w kwestionariuszu A-N z wynikami w SRP i SLiF

SRP		β	F	$p <$
		0,496	13,23	0,0005
Współczynnik regresji wielokrotnej $R = 0,45$ Współczynnik wielokrotnej determinacji $R^2 = 0,21$				
SLiF	LS	0,412	11,81	0,001
	LN	-	-	n.i.
	F	0,178	5,4	0,03
Współczynnik regresji wielokrotnej $R = 0,43$ Współczynnik wielokrotnej determinacji $R^2 = 0,19$				

Liniowa kombinacja wyników uzyskanych przez osoby badane w SRP i w SLiF wyjaśnia odpowiednio 21 i 19 % zmienności wyników w Kwestionariuszu Altruizmu. W odniesieniu do Skali Lęku i Fascynacji wariancja wyników w kwestionariuszu A-N najsilniej jest tłumaczona przez lęk synowski. Lęk niewolniczy nie stanowi w ogóle podstawy do statystycznie istotnego prognozowania wyników określających poziom zachowań prospołecznych.

IV. DYSKUSJA WYNIKÓW

Uzyskane wyniki potwierdzają prawdziwość tezy, że zachowania prospołeczne wiążą się z religijnością. Można więc uznać, że odniesienie człowieka do Sacrum wywołuje także określony rezonans w jego funkcjonowaniu społecznym (por. Prężyna, 1977, s. 141). Z kolei pełne otwartości i wrażliwości nastawienie człowieka na świat innych ludzi może sprzyjać pogłębianiu się więzi z Bogiem (por. Szymołon, 1999a, s. 175-178). Gotowość do zachowań prospołecznych idzie w parze z motywacją allocentryczno-rozwojową i zdolnością przyjmowania perspektywy innych osób. Świadczą o tym także wyniki badań nad związkami altruizmu z postawami „być” i „mieć” (por. Ogrodnik, 2000, s. 72-76).

Kluczem do wyjaśnienia tych związków może być to, że zarówno zachowania prospołeczne, jak i religijność mają swoje uwarunkowania osobowościowe. W obszarze tych dwóch względnie autonomicznych struktur występuje prawdopodobnie prawo wzajemnego wzmocnienia. Pewnie dlatego postawione przez Śliwaka (1993a, s. 72) pytanie, która z tych struktur jest bardziej pierwotna, nie znalazło w jego badaniach odpowiedzi. Trudności związane z jej udzieleniem wynikają nie tylko z rodzaju przyjętej strategii badawczej, ale także ze specyfiki omawianych powiązań.

Uzyskane wyniki potwierdzają zasadność oczekiwania, że ludzie z religijnością personalną powinna charakteryzować wyższa gotowość do zachowań altruistycznych. Oddzielnego komentarza domaga się jednak brak spójności tych wyników z rezultatami badań Darleya i Batsona (por. Batson, 1976). Autorzy ci na podstawie zadania testowego podzielili osoby badane na trzy grupy: (1) na tych, którzy traktują religię jako środek do osiągnięcia innego celu; (2) tych, którzy traktują religię jako cel sam w sobie; (3) ludzi poszukujących.

Następnie, w celu sprawdzenia, jaka jest relacja między typem religijności i postawami prospołecznymi, badani uczestniczyli w sytuacji eksperymental-

nej, podobnej do tej opisanej w przypowieści o dobrym Samarytaninie. Okazało się, że brak związku między typem religijności a gotowością do niesienia pomocy (por. Śliwak 1989, s. 194).

Poszukując uzasadnienia warto przypomnieć, że ujawnione w naszych badaniach zależności mają charakter umiarkowany i nie mogą stanowić podstawy do wnioskowania o deterministycznym powiązaniu zmiennych. Sytuacja eksperymentalna może potwierdzać występowanie tylko silnych związków, a religijność personalna wyjaśnia zaledwie 21% zmienności altruizmu. Być może więc zależności te są zbyt słabe, aby można je było odnotować w wynikach badań eksperymentalnych. Z drugiej strony są one wystarczające, by można było na ich podstawie potwierdzić prawdziwość postawionej hipotezy (por. Guilford, 1964, s. 157).

Pewne elementy tej argumentacji odnaleźć można także w sugestii Jarymowicz (1979, s. 11), że należałoby odróżniać gotowość do zachowań prospołecznych od działań prospołecznych. Tylko te drugie odnoszą się do sytuacji czynnego zaangażowania w niesienie pomocy innej osobie.

Warto dodać, że w przywołanym eksperymencie nie wyodrębniono ludzi o religijności personalnej, lecz jedynie traktujących religijność jako cel sam w sobie. Jest to rozumienie znacznie węższe od tego, które odnajdujemy w koncepcji autora Skali Religijności Personalnej. Nie ma więc wystarczających podstaw do orzekania, że w obu badaniach mamy do czynienia z tym samym wymiarem religijności.

Brak istotnych związków lęku niewolniczego z altruizmem jest nieco zaskakujący. Lęk ten wiąże się zwykle z egotycznie zorientowaną osobowością, powinien mu zatem towarzyszyć spadek gotowości do zachowań prospołecznych. W badanej grupie spadek ten odnotowano, nie jest on jednak statystycznie istotny. Być może ten stan rzeczy wynika ze złożonej przyczyny lęku niewolniczego, po części bowiem jest on uwarunkowany kulturowo, a po części wiązać się może z rodzajem technik wychowawczych. Techniki polegające na wycofywaniu miłości czy przesadnym akcentowaniu konieczności przestrzegania norm mogą zdaniem Karyłowskiego (1982b) pełnić ważną rolę w kształtowaniu się endocentrycznych mechanizmów altruizmu. Teoretycznie więc lęk niewolniczy powinien korelować ujemnie z altruizmem egzogennym i dodatnio z altruizmem endogennym. Przyjęta strategia badawcza nie pozwala jednak na empiryczne potwierdzenie tego przypuszczenia.

Fakt istnienia zależności pomiędzy lękiem synowskim i altruizmem potwierdza nasze przewidywania, ten rodzaj lęku bowiem powiązany jest zwykle z osobowością bardziej dojrzałą, otwartą na kontakty interpersonalne i pozba-

wioną wyraźnych elementów wewnętrznego niepokoju (por. Szymoła, 1999a, s. 177).

Relatywnie słaby związek fascynacji z altruizmem może wynikać stąd, że fascynacja u mężczyzn i kobiet ujawnia powiązania z innymi zespołami cech osobowości (por. Szymoła, 1999a, s. 178). Bardziej szczegółowych danych mogłoby dostarczyć prowadzenie analiz z uwzględnieniem struktury płci. Dodajmy, że mierzona za pomocą SLiF fascynacja może pojawiać się nie tylko w przeżyciach religijnych, ale także w przeżyciach estetycznych. Występując wraz z niskim lękiem synowskim, zatracą ona swój religijny charakter, a jej podłoża można wtedy upatrywać nie w reakcji na Sacrum, lecz w samej specyfice osobowości (por. Szymoła, 1999b).

*

Testowanie hipotezy ogólnej, mówiącej o powiązaniach zachowań prospołecznych z religijnością, przeprowadzone zostało na podstawie sprawdzania hipotez szczegółowych, odwołujących się do związków altruizmu z religijnością personalną oraz lękiem i fascynacją. Wyniki badań potwierdziły istnienie umiarkowanych związków altruizmu z religijnością personalną, lękiem synowskim i fascynacją. Brak takich powiązań w odniesieniu do lęku niewolniczego nie przeczy hipotezie ogólnej, lęk ten bowiem w sensie ścisłym nie ma charakteru religijnego.

Zamiarem autora było uwzględnienie w przyjętej procedurze badawczej dwóch rodzajów altruizmu i zmiennej „płeć”. Niestety, przedstawiciele altruizmu egzogenego w 100-osobowej grupie było nieproporcjonalnie mało. Nie stanowili więc oni wystarczająco liczebnej grupy badawczej i autor musiał zaniechać uwzględniania ich wyników w prowadzonych analizach. Z konieczności więc zrezygnowano z wprowadzania typologii altruizmu, a ponieważ we wcześniejszych badaniach różnice międzypłciowe pojawiały się tylko przy uwzględnianiu tej typologii, zaniechano także przyjmowania struktury płci jako zmiennej pośredniczącej.

BIBLIOGRAFIA

- Allport, G. W. (1963). *Pattern and growth in personality*. New York: University Press.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New York: Prentice Hall.
- Batson, C. D. (1976). Religion as prosocial: Agent or double agent? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 15, 29-45.

- Grabowski, L. (1983). *Wielki nieznanny. Zarys religioznawstwa*. Płock: Płockie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Guilford, J. P. (1964). *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*. Warszawa: PWN.
- Jarymowicz, M. (1979). Modyfikowanie wyobrażeń dotyczących „ja” dla zwiększenia gotowości do zachowań prospołecznych. Wrocław: Ossolineum.
- Jaworski, R. (1989). *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Jaworski, R. (1998). Psychologiczne badania religijności personalnej. *Zeszyty Naukowe KUL*, 3-4, 77-88.
- Karyłowski, J. (1982a). *O dwóch typach altruizmu*. Wrocław: Ossolineum.
- Karyłowski, J. (1982b). Socjalizacyjne determinaty endo/egzocentryzmu moralnego. *Studia Psychologiczne*, 2, 73-88.
- Macaulay, J. R., Berkowitz, L. (1970). Overview. W: J. R. Macaulay, L. Berkowitz (red.), *Altruism and helping behavior*. New York: Academic Press, s. 1-13.
- Ogrodnik, M. (2000). *Postawy „być” i „mieć” a altruizm*. Warszawa: Archiwum UKSW (niepublikowana praca magisterska).
- Otto, R. (1993). *Świętość. Elementy racjonalne i irracjonalne w pojęciu bóstwa*. Wrocław: Wydawnictwo Thezaurus Press.
- Prężyna, W. (1977). *Motywacyjne korelaty centralności przedmiotu postawy religijnej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Prężyna, W. (1981). Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Rodin, J. (1992). *Psychologia i religia*. Warszawa: Wydawnictwo Arx Regia.
- Rosenhan, D. L. (1972). Learning theory and prosocial behavior. *The Journal of Social Issues*, 3, 151-163.
- Szymołon, J. (1999a). *Lęk i fascynacja. Osobowościowe korelaty lęku i fascynacji w przeżyciu religijnym*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Szymołon, J. (1999b). Przeżycie religijne a przeżycie estetyczne – analiza porównawcza. *Roczniki Psychologiczne*, 2, 95-109.
- Śliwak, J. (1989). Altruizm a religijność. Przegląd badań. W: *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin: RW KUL, s. 187-198.
- Śliwak, J. (1993a). Altruizm a religijność człowieka – badania empiryczne. *Roczniki Filozoficzne*, 4, 41-52.
- Śliwak, J. (1993b). Zachowania altruistyczne w świetle głównych teorii psychologicznych. W: *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin: RW KUL, s. 115-135.
- Śliwak, J. (1994a). Altruizm a preferencja wartości. Badania empiryczne. *Roczniki Filozoficzne*, 4, 111-146.
- Śliwak, J. (1994b). Zachowania altruistyczne w świetle głównych teorii psychologicznych. W: *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin: RW KUL, s. 47-62.
- Śliwak, J. (1996). Altruizm endo- i egzocentryczny a poziom niepokoju. *Analecta Cracoviensia*, 38, 143-159.
- Śliwak, J. (1998). Altruizm i pojęcia pokrewne. W: *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin: RW KUL, s. 37-48.

Śliwak, J. (2001). *Osobowość altruistyczna*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
Św. Tomasz z Akwinu (1939). *Summa Theologica*. Taurini.

PRO-SOCIAL ATTITUDES AND RELIGIOUSNESS

S u m m a r y

The present article is a report on empirical studies of relations between pro-social behaviours on the one hand and personal religiousness as well as anxiety and fascination with God on the other. Pro-social behaviours are understood here as voluntary and unselfish actions undertaken in order to bring good and profit to other people who are in need. What is essential in them is the fact that they are not accompanied by expectation of external rewards (cf. Macaulay and Berkowitz 1970, p. 3). For measuring them J. Śliwak's A-N Questionnaire was used. Personal religiousness was studied with R. Jaworski's SRP (1989), and anxiety and fascination with God with J. Szymoń's SLiF (1999a). In the studies 100 USKW students took part (50 men and 100 women).

The obtained results confirm the hypothesis that pro-social behaviours are related to personal religiousness, filial anxiety and fascination. The closest relations are the ones with personal religiousness and the weakest with fascination. Slavish anxiety does not reveal such relations, but in the strict sense it also does not have a religious character.